

ИЗУЧАВАНЕ НА АЛЕКОВИТЕ ФЕЙЛЕТОНИ

/извадка от непубликуваната монография за Алеко Константинов на Валери Иванов

© /

Част I – Алеко Константинов като фейлетонист

Глава 1. Образът на епохата във фейлетоните на писателя /основни теми, проблеми, герои/.Отношение: актуално и перспективно /сега и променящото се време/

Глава 2. Приносът на Алеко в развитието на фейлетонния жанр /Каравелов, Ботев и след това/

Глава 3. Личността на твореца, разкрита чрез фейлетоните /присъствието, особености/

Сравняват го с Ботев – по силата и непреходността на творчеството, по неподкупната съвест и обаянието на личността, по това, че и двамата въплъщават положителния идеал на своето време, по митичното въздействие, което оказват върху следващите поколения. Докато Ботев е рожба на велика епоха, която има нужда от титани – и ги създава – плеяда великани на мисълта и делото; Алеко е съвременник на дребнаво и подло време, време на низки страсти и първични инстинкти, на омерзение и егоизъм, време на тъмни сделки и малките личности. Разочарование и апатия са завладели обществения живот, потъпкани са обществените и национални възжеления от миналото, знамето на идеализма е превърнато в словесен параван, зад който се крие користолюбието на бруталната и примитивна тогава българска буржоазия. Алтернативата на социалната и духовна безпътица е мъглява... Алеко Константинов е единственият български писател от тази епоха /края на XIX век/, който най-точно изразява стремежите на своето време. Силата на неговото творчество идва не само от безпощадната критика на политическите, социалните и нравствени недъзи, не само от светлата, изпълнена с оптимизъм и очарование личност на автора, но и от неговата устременост към бъдещето, от неговата трепетна надежда да види България икономически възможната, социално справедлива и политически

демократична. С цялата си същност на гражданин и творец той е обърнат към съвременността и към бъдещето. Него не го блазни величието на миналото, сенките на героите от националноосвободителната епопея не смуцават духа му. Не е склонен и да идеализира народните добродетели... Като човек и гражданин се стреми към материалната култура на развитите държави, дава израз на нетърпеливия си копнеж по-скоро да стигне Новия свят, да види чудото на прогреса, да се наслади на неизчерпаемите съзидателни възможности на човека, да докосне цивилизацията на бъдещето... Въпреки всички свои положителни качества, характерни за творците от голям мащаб, думите на Кенет Кларк в епилога на забележителния му труд "Цивилизацията", в голяма степен касаят екстревъртната същност на Алековия светоглед: "Не виждам никаква алтернатива на героичния материализъм, а той не е достатъчен. На бъдещето пред нас можем да гледаме с оптимизъм, но не и непременно с радост..." Сякаш горчивата, неизменна усмивка на Щастливеца днес трепти върху устните на съвременния български интелегент, комуто не е чужд духовният аристократизъм на вторият "Паисий" в бурната ни политическа история. А какви са историческите факти от онази близка епоха, на която е бил съвременник свищовският адвокат и виден столичен писател? Подобно на всички млади държави в първите години на своето съществуване /след Освобождението/ България е подложена на най-различни вътрешни и външни сътресения. Те се дължат на липсата държавнически опит, на наличието на противоположни концепции за пътищата на развитие и не на последно място на намесата на външни сили във вътрешните работи на страната. До Съединението главният вътрешнополитически проблем, около който се концентрират борбите, е за запазването на Търновската конституция. Но този важен исторически акт довежда страната до политическа криза и рязко разклаща положението на княз Батемберг като конституционен монарх. В княжество България няма привърженици на формулата "Без Батемберг и без Русия". Парадоксално, но именно тя се реализира. През лятото на 1886 г. политическият барометър сочи неминуема буря. Още с извършването на държавния преврат на 27 март 1881 г., българската студения в чужбина реагира негативно. Рупор на този своеобразен протест е и студентът по право в Новоросийския университет в Одеса – Алеко Константинов. След едно публично събрание той написва поемата "Песен за Слобод–Маджара и Пламен–Теня", в която изразява бурни симпатии към стария възрожденски деец Драган Цанков. Батемберг е интернирал водача на

либералите във Враца. По време на Съединението Алеко Константинов, едва 22-годишен, е член на Софийския окръжен съд. През нощта на 8 срещу 9 август 1886 г. с военен преврат е свален княза и насилствено принуден да абдикира. Интересен е факта, че политически фигури като П. Каравелов /любимец на Алеко/, Д. Греков и К. Стоилов отказват да участват в правителство, съставено в резултат на преврат. Начело на детронаторите застава правителството, начело с епископ Климент. Надеждите им да получат масова поддръжка, не се сбъдват. В страната липсва масово антидинастично движение, а голяма част от армията съвсем не е настроена благосклонно към детронаторите. В този момент на политическата сцена първостепенна роля започва да играе Стефан Стамболов, който ориентира страната на запад. В случая той представлява единствената институция, незасегната от преврата – Народното събрание, на което е председател. Едва 32-годишен, някогашният хъш, наследник на Левски и апостол на Априлското въстание, спокойно изчаква своето време. Активен участник в ръководството на Либералната партия, до момента той стои на втори план, но успява да сплоти немалък брой привърженици. На политическата сцена роля започва да играе и Гр. Начович – външнополитически представител на националните сили, ръководени от Стамболов... Същият по-късно е в основата на подаването на оставка на Алеко Константинов, в качеството на юрист-консулт при Софийския общински съвет. Стамболов влиза в контакт с “детронаторите”, но не се споразумяват и те търсят опора в П. Каравелов. Предават властта в негови ръце. Оттук нататък двубоят се съсредоточава между двамата довчерашни неразделни политически приятели... Каравелов настоява за регентство, т.е. – да се признае, че завинаги Батемберг е напуснал престола, а Стамболов предлага наместничество /според конституцията означава, че монархът е временно извън страната/. Стамболов взема връх и успява да върне триумфално Батемберг, но твърде много съжaliaва, тъй като князът търси вече помощ в руския император, без знанието на политическите сили в България... На 25 август, останал без подкрепа и на вътрешните сили, Батемберг подписва официално своята абдикация и окончателно напуска България. Назначено е регентство в състав: П. Каравелов, Ст. Стамболов, С. Муткуров и правителство, начело с д-р В. Радославов. Тези политически машинации предизвикват много недоволства и бунтове. Демократичните сили са за възстановяване на Търновската конституция. С жесток терор Регентството /под ръководството на Стамболов/ смазва

бунтовете, чиято кулминация е този на Русенския гарнизон и на 7 юли 1887 г. Великото народно събрание избира с акламации предложението от Регентството кандидат за престола – Фердинанд. На 11 август царят полага тържествена клетва и официално заема “овакантия” до момента престол... И все пак, с избора на Фердинанд приключва най-бурният период от политическата криза. Царят назначава за министър–председател всесилния пръв регент Ст. Стамболов. Започва се 7-годишният насилнически режим на Стамболов... Няма да сгрешим, ако внимателно построим мисленето си по посока на опозицията: Стамболов–Алеко, която е и една от възловите теми в неговото сатирично творчество. Повече от век Стамболов е възвеличаван и порицаван, превъзнасян като национален спасител на националните интереси. Той се оказва и най-оспорваната политическа фигура до днес. Някои стигат дотам, че го обвиняват дори за националните катастрофи, сполетели страната 20 години след смъртта му. Обективността изисква да признаем, че именно той поставя основите на законодателната и изпълнителна дейност, което превръща България в модерна за времето си европейска държава. Не случайно западните и балкански политици и медии го наричат “Бисмарк на Балканите”, прозвище, което Алеко пародира безстрастно в язвителните си фейлетони... Правителството на Стамболов създава условия за икономическа независимост и самостоятелна национална политика. Той залага на тях, разбирайки противоречията между големите държави, които се кръстосват на полуострова. Опитва се да използва тези противоречия в интерес и изгода на България. Постига мечтата си страната ни да се превърне в равноправен партньор на международната сцена. “Диктаторските” му методи на управление, които Алеко така бичува в творчеството си, също могат да бъдат оспорвани. Действително, той често нарушава някои политически права, но не трябва да се забравя, че в страната все пак съществуват относително свободен печат, опозиционни партии. По-важното е, че Стамболов не допуска монархът да се превърне в основна фигура в политическия живот. “Личният режим” ще бъде допуснат от неговите наследници, а това ще струва и главата на големия държавник...

В крайна сметка то е равностойно и за големия творец и общественик – Алеко Константинов, който става жертва не на прекия си политически враг, а на управлението на неговия следовник. В този смисъл, политическите реалности в страната, на които е свидетел блестящият фейлетонист, се оказват твърде противоречиви... И все пак симпатиите на българския народ към личността и творчеството

на Алеко надживяват дребните политически страсти и се оказват вечни... В това е силата на изобличения патос и на Алековите фейлетони, които са невероятно олицетворение на историческия ни летопис от тези бурни събития, художествено и силно поднесени на читателя, така както единствено Алеко умее. Доколко присъствието на историческата правда намалява художествения ефект на фейлетоните му е въпрос, по който може дълго да се спори. В подобни слабости го винят видни творчески личности като: П. Славейков, д-р Кръстев и Б. Пенев. Жизнеутвърждаващата сила на Алековите фейлетони се крие в синтеза на документалистика и творчество, чрез който постига поразителен ефект.

Фейлетонното си творчество Алеко Константинов започва по конкретен повод – неуспехът му в изборите за народни представители през 1894 г. На 18 май Стамболов е принуден да се оттегли от власт. С фанатичната си преданост към Австрия и Германия той става пречка за Фердинанд, който иска Русия да го признае за законен владетел. Новият министерски кабинет се съставя от водачи на народняшката партия /бивши консерватори/, начело с Константин Стоилов. С изборите през септември за народни представители, на които се кандидатира и Алеко в Свищов, става ясно, че и Стоилов със същите варварски средства на Стамболов потъпква демократичната за тогава Търновска конституция. Лично Стоилов обикаля страната и дава разпореждания на местните власти как да провалят опозицията. Особено голям тормоз над населението оказват окръжният управител и командирът на полка във Видин. На оплакванията на гражданите от техните произволи новият министър-председател цинично отговаря, че управителите са политически лица, и вследствие на това те имат право да оказват своето морално влияние върху населението. Понятието “морално влияние” става синоним на грубо беззаконие. Алеко Константинов е потресен от разбойническите изстъпления, с които властта налага своите хора. Дълго след това той клейми позора на народняците. От този благороден гняв се ражда фейлетонистът Алеко. Първата му реакция е чисто журналистическа – още на 12 септември /ден след изборите/ 1894 г. в едно неподписано писмо в Каравеловия вестник “Знаме”. Воденият от желание за участие в “строителството” на нова България млад юрист /вече и прогресиращ писател/, изразява погнуса от поредната си среща с вулгарните политикански нрави на новобуржоазна България. И тук неговият обществен идеализъм се сблъсква с разбойническите методи на управляващата партия на народняка К. Стоилов, който след диктатурата на Стамболов превръща в позорна българска традиция безскрупулните

политически борби. Алеко реагира на политическия произвол, от който сам е пострадал и в смела предизборна реч в Свищов. За нея Ив. Кирилов разказва: “Сред хилядното мнозинство изпъкна стройната фигура на писателя, стъпил на маса, и гласът му прозвънтя над облак глави, вперили поглед в него... Той роптаеше против новия режим, дошел в името на онези идеали, които докараха 18 май и потъпкаха обещанието; негодуваше против тези, които бяха организирали шайката с белите молдовански калпаци и с които правителството пречеше на противниците да гласуват... Речта му беше жупел против мракобесието. И ей в това време се задава гъмжило с бели калпаци, устремени към оратора. Белите калпаци бяха прогонени. Речта на оратора стана по-буйна, гневът в нея бе гръмотевичен. И когато той свърши, заглушително ура процепи въздуха и дълго гръмкото ехо се отгласяше.” /Е. Димитрова “Алеко Константинов – живот и творчество”, Изд. “Народна просвета”, 1969/ От този момент започва “третата фаза от литературното развитие на Алеко – фразата на неговите фейлетони” /пак там/. На 21 септември във в. “Знаме” се появява неговата статия–фейлетон “По изборите в Свищов”. Написан с язвителна ирония срещу отговора, който е получил от министър-председателя Стоилов на запитването си за “свободата” на “изборите”, този фейлетон въвежда Алеко в жанра, който две десетилетия по-рано Христо Ботев и Любен Каравелов са довели до изключителна сатирична сила. Алеко вече е публикувал пътеписа си “До Чикаго и назад” и по-голямата част от “Бай Ганьо”, които са му проправили пътека сред конкуренцията – писатели. Злополучният неуспех на изборите изглежда го е изненадал и е “разтърсил издъно личността му”, щом възмущението е толкова дълбоко и трайно, че той непрекъснато се връща на темата за изборите, за да ни остави шедеври като: “Смиррно! Рота-а, п`ли!”, “Угасете свещите”, “Един белгийски министър”. Изборните машиници на буржоазните партии се жигосват и в редица други фейлетони, а отделни епизоди /особено случаят в Бяла Слатина/ се използват в половината от сатиричната му проза. Един от най-сполучливите тълкуватели на това творчество на Алеко е Петко Тотев: “... Ако се вгледаме във фейлетоните на Алеко Константинов, ще забележим, че те образуват големи поредици, групи, често наричани цикли.” Факт е, фейлетонният “прощъпалник” на Алеко – горещитираният “По изборите в Свищов” има чисто политически характер. Болшинството литературни критици считат този фейлетон за начало на политическия вид Алеков фейлетон. Втората група е окачествена като “фейлетони на нравите”. За преход между

двата тематично оформени дяла в това творчество се счита фейлетонът му “Страст”. Взискателен и строг е бил в преценките си Божан Ангелов, който твърди: “Наистина, Алеко не попадна изведнъж в тон. В първия си фейлетон – “По изборите в Свищов” – той е много начумерен, сърдит и избухва в нападливи тиради. Той още не се освободил от горчивото настроение на лично пострадал, пропаднал кандидат и не може още да полети на крилата на своята гротескна фантазия, за да преобрази художествено плоската действителност на грубите факти... При все това в този фейлетон имаше няколко малки и характерни жеста на шегобиеца и присмехулника, които показваха бъдещето. И наистина, във фейлетоните му, които последваха, този тон все повече се засилваше и вече при третия опит той взе връх, завладя писателя и определи формата на един публицистичен вид – памфлета, който бе имал у нас само един даровит майстор в лицето на Христо Ботев.” По-нататък критикът очертава проблематиката и типологията на тези Алекови творби, в които се “илюстрира с лекия замах на един карикатурист всичко отрицателно в нашия културен и политически живот – насилничеството, което се нарича “морално влияние на властта”, подкупничеството, кражбите и слабото политическо съзнание на народа”. По отношение на обективизма на писателя сме наясно, че произведенията му са своеобразни фотоколажи на действителността, одухотворени ескизи на един “неконвенционален тип творец” /Св. Игов/. Но що се касае до “слабото политическо съзнание на народа” – тук и самият Алеко би възразил, с присъщия за натурата му аристократичен скептицизъм и силно развито чувство за национално достойнство: “Стой! Долу ръцете! Не досягай народа! Свали си шапката и се поклони на този измъчен страдалец, на този дълготърпелив мъченик, на тоя, който ти дава храна и живот, поклони се на българския народ!... Втори път, когато неговите водители му казаха, че един развратен монарх е нахълтал хайдушки в отечеството ни, за да попречи на святото дело на братското съединение – целият български народ, като един човек, се впусна като ураган и изчисти страната ни от подло нашествие. Народ, който в такъв кратък период брои такива , не е народ за осъждане...” /4 юни 1895г. “По повод на една книжка”, в. “Знаме”, год. I, бр. 78 – рецензия за разказите “Тъмен свят” на Хр. Максимов – Мирчо/. Алеко никога не пропуска случай да изрази възторга си от достойното държане на народа, който се противопоставя на властващите насилници. Още преди да напише първия си фейлетон , в гореспоменатото писмо до в. “Знаме” /1894, бр.9/ той описва как се е държал народът по време на избора и как на другия ден били подигравани

и осмивани “избраните”. “Знаете ли каква безкрайна радост е – пише той – да виждаш как в кратко време се събудиха нашите граждани и селяни.” Във фейлетона “Смиррно! Рота-а п`ли” той описва поведението на селяните, които не се поддали на примамките на правителствените кандидати и въпреки всичко гласували за опозиционните кандидати: “Който се надява с подкуп, или пък, пази боже, с голи обещания да спечели нашите хора, той много се лъже, той не познава хората.” Вярата в силите на народа, възторжената любов към него, преклонението пред неговите нравствени добродетели и ВЕРЕН ПОЛИТИЧЕСКИ УСЕТ – ето кое определя народността на творчеството на Алеко Константинов. Живописна представа за общата типология на неговите фейлетонни творби има първия му биограф – П. П. Славейков: “Алековите фейлетони са произведения , в които се огледва отвратителният образ на цяла една епоха от нашия обществен живот. Те са жесток обвинителен акт против хероите на нея епоха. Хероите на тая епоха са СПИРТОСАНИ във фейлетоните на Алека като РЕДКИ ЕКЗЕМПЛЯРИ ОТ ЕКЗОТИЧНИ ЖИВОТНИ, които потомството с удивление ще съзерцава”. /“А. Константинов. Спомени и бележки” – Предговор към съчиненията на Алеко, книга I, София, 1901/

Извън историческата канава, дори и в описанията си за природните красоти в България и по света, Алеко не пропуска случая да жегне управляващите, да вмъкне цели изречения с хапливи нотки укор към псевдодемократичната им политика, към недъзите на обществената действителност... Във всяка фибра на физиката си Алеко е пламенен демократ по дух и убеждения. Рядко се раждат подобни български писатели, които да бъдат сравнявани от идните поколения и съвременниците си с личности като Де Амичис и Марк Твен. Наричат го “възпитател на своя народ” /проф. Ив. Шишманов/, истински “аристократ на духа” в нашата литература /по П. Ю. Тодоров/. Достоинството на гражданското му поведение и хуманизмът на неговото творчество утвърждават и днес тази представа...

Създаден под формата на дописка, първият фейлетон на Алека /“По изборите в Свищов”/ дава началото на неговите същински: “Бай Ганьо прави избори”, “Бай Ганьо и опозиция – ама де-де!”, “Смиррно! Рота-а п`ли!”, “Избирателен закон”, “Угасете свещите”, “Полицията още отсега взема мерки”. Във всички тях писателят изобличава политическото насилие. Първите два се включват в книгата му за Бай Ганьо, а останалите образуват поредица, остра сатира срещу “моралното влияние” на управляващата народняшка партия по време

на парламентарните избори 1894г. Те се отличават със строга фактическа основа, с актуалност на съдържанието и злободневност на проблематиката. Във фейлетоните, писани в този период /1894 – 1895г./, Алеко осмива конкретни лица и възпроизвежда истински събития.

Могат да се разглеждат като оформена група фейлетоните срещу самия монарх – Фердинанд I. Има един цикъл подлистници, написани на руски език и озаглавени “Торжествующая България”, “Смърть оппозиции” и “Материалы для изучения Болгарии”. Група образуват двата фейлетона “Приятелски писма”. Може да се обособи и цикъл подлистници с автобиографични елементи: “Страст”, “Ами мен защо закачаш бе, Тодоре?”, “Честита Нова Година”, “Отворено писмо до г. Велчо Велчев” /класификация по Петко Тотев в “Творчески портрети”, Изд. “Народна просвета”, София 1990г./ . У него обаче има и други, особено от писаните по-късно фейлетони, в които героите не са определени действителни лица със собствените си имена, а са изведени белетристично, като синтетични образи, получени по метода на художественото обобщение. Той иска да обрисова различни представители на обществото, за да проникне в неговите социални и нравствени пороци. Поставя си задача да проумее психологията на обществените и чиновническите среди. В противомонархическите фейлетони адресът е съвсем пряк и смело назоваван, той е “върхът на йерархическата пирамида” на буржоазното общество, но в серията “Разни хора, разни идеали” /авторът, по всеобщо мнение на критиците, тук постига връх в творческото си развитие като фейлетонист и художник, но преждевременната му смърт ни завещава само 4 такива фейлетона/ ударът се насочва вече към подножието на тази стълба. Критическият реалистичен поглед на автора обхваща цялата система. Алеко буквално прави “вертикален разрез” на парвенюшкото общество – от монарха до помощник-регистратора – показва как “гангрена на разложението” бързо прониква отгоре надолу. Никъде не остава здраво място в цялата държавна йерархия, всичко е засегнато от “кариеристичния бяс” за пари и по-високи постове, отличия, титли, звания и ордени, повече власт и близост до върховете... Актуално и перспективно се припокриват в днешната епоха на нови политически страсти и боричкания за власт... Горчива ирония на времето! Подобна “плодородна почва” и днес дава възможност за разгръщането на такъв публицистичен талант, неделим от гражданската смелост, самоотверженост и доблест на своя автор, назоваващ злото в посттотолитарното

общество с истинските му имена... Подобни творци винаги са били изключение, затова и очарованието на Алековата личност е още по-силно! Фейлетоните на Щастливеца са публицистични в коренното значение на тази дума. Т. е. те са конкретни, улучват точен адрес, назовават конкретно историческо събитие или случка от политическия, обществения и културен живот на страната, не пропускат имената на омерзените /бел. моя/, каквото и да е мястото им в обществената йерархия. Това е най-опасният род сатира – и най-доблестният. Сатирикът даде живота си, за да му остане верен докрай.

/извадка от непубликуваната монография за Алеко Константинов на Валери Иванов

© /